

Minnesanteckningar ur *Ella Marias dagbok*

Ella Maria Apelgren

Staden man lämnade bakom sig på sin väg till Fyrön.

Avfärden

Det var i slutet av mars månad 1918 som vi flyttade till fyrplatsen långt ute i havsbandet. Några åkare kom tidigt på morgonen med hästar och kärror för att hämta våra flyttsaker. Snart var allt pålastat och med den stora bladväxten placerad högst upp, bar det så iväg ner mot hamnen. Vädret var råkallt och solen förmådde ännu inte tina upp isklumparna som låg kvar efter vinterkylan.

Nog kändes det spännande för oss där vi traskade efter flyttlasset, kanske mest beroende på att resan skulle företagas med båt. Vår far hade fått tjänst vid fyren och för oss barn blev båt färden den första kontakten med sjön.

Vid kajen låg en svartmålad skuta med namnet '*Selma*' målat i stora guld-bokstäver på akterspegeln. Dyringarna utifrån sjön slog emot bryggan med ett kluckande ljud och en snål saltmättad vind svepte in över land. Vi huttrade och frös medan vi stod och väntade på att lastningen skulle bli klar. Så sattes motorn igång och skepparen hojtade åt oss att gå ombord. Trossar och landgångar drogs in och med ett hest stänkande läte lade '*Selma*' ut från bryggan.

Vi stod kvar uppe på däck så länge vi kunde se en skymt av den lilla staden. Kyrktornet var det sista som syntes men det försvann snart bakom berg och klippor. Sedan blev det mörkt och kallt och havet såg hotfullt svart ut.

Under däck fanns små britsar som vi fick krypa till kojs i och av vågskvalpets vaggande rytm föll vi snart i sömn.

Båtresan

Dagen därpå var havet förändrat. Vågorna kom med höga fräsande ljud emot oss och kastade sig med ett rytande över holmar och skär. '*Selma*' krängde och slet i stormen och det gamla skrovet gav hela tiden ifrån sig de mest underliga läten i form av stönande pipande och knakningar. De småsaker som vi tagit ner i kajutan låg och rullade omkring överallt på durken. Alla utom far blev sjösjuka och på eftermiddagen sade skepparen att vi hade råkat ut för en svår snöstorm och måste söka nödhamn.

Sent på kvällen nådde vi hamnen i ett litet fiskesamhälle. Befolkningen mötte på bryggan och en familj ordnade med rum för oss över natten. Men det blev in bara en natt som vi blev nödsakade att taga emot dessa goda människors omvårdnad. I mer än en vecka rasade stormen likt en demon och piskade upp havet till ett vitt skum som med vinden fördes långt in åt land. På några dagar lärde vi oss alla att hysa den djupaste respekt för havet.

Färden till Fyrön blev för alltid ett minne i vårt medvetande. Havet låg stilla som en spegelyta med små glittrande krusningar i solskenet. Vi kunde vara uppe på däck och försökte lära

oss alla benämningar på de olika sakerna ombord men sjömannspråket var nytt och svårt.

Motorn dunkade i jämn takt och vi körde förbi otaliga kobbar och skär som var utmärkta med prickar och kvastar i skarpa färger. Fiskebåtarnas besättning vinkade åt oss, ty enligt gammal sedvänja är det kutym att hälsa varandra vid möte på sjön.

Fyrön

Efter några dygn siktades det höga fyrtornet och fyrbåken. På så långt avstånd verkade ön som en liten klippa och återigen tänkte vi på hur havet höjde sig i stormen. Men snart var annat att tänka på. Motorn tystnade med ett utdraget stönande och vi steg iland på bryggan. Ett par lotsar följde oss på vägen upp emot fyren.

Ön tog emot oss som en varm famn med solskimmer och strålade klar luft och från första stunden kom vi att älska denna plats och den lilla röda stugan som skulle bli vårt hem under många år framåt.

Här fanns inga hästar att tillgå utan allting fick köras med små rullekärror. Det var tungt och slitsamt och det tog flera dagar innan vi var riktigt installerade. Bladväxten som farit mest illa av storm och kyla såg inte ut att trivas med alla nymodigheter. Efter att en längre tid ha fört en alltmer tynande tillvaro visnade den till slut och kastades bort.

Första dagarna var fyllda med spänd förväntan inför allt nytt och ovan. Bekantskapen med de andra barnen var snabbt överstökad och så kom den dagen då vi fick följa med upp i fyren. Trappstegen var många och det tog en bra stund innan vi nådde tornet. Ute på altanen hade man en vidsträckt utsikt åt alla väderstreck. På långt avlägset håll

Fyr och båk på Fyrön.

syntes blåtonade berglandskap med små samhällen längst ner mot kusten. Inåt land reste sig en större stad med regnbågsfärgade, glimmande ljussken.

Bort över horisonen blinkade olika fyror och fyrskepp och den stora lanterninen här på ön, svarade med att ideligen svepa runt, kastande det starka skenet långt ut över havet för att varna och vägleda sjöfarande från när och fjärran.

Om sommaren verkade ön större, med saftiga gräsängar och en prunkande blomsterprakt i alla bergskrevor. De knotiga, vindpiskade träden grönskade och över hela ön spreds den för skärgården så säregna lukten av tång och tjära. Luften fylldes av fågelsången som genljöd i höga melodiska tongångar från buskar och snår.

Livet på Fyrön

Vi badade i vikens kristallklara, grönskimrande vatten med den mjuka, böljande tången. Från den vita sandbotten

Fadern som fyrbiträde på Fyrön.

sträckte sjögräset sina långa gröna flikar ända upp över vattenytan.

Man sådde grönsaker och satte potatis och som vanligt är i skärgården, gödslade man med den näringsrika jodhaltiga tången.

Nu hade far köpt en liten båt och fiskredskap. Vi fick hjälpa till med ryssjor och garn och kunde snart hantera åror och trossar. Senare på hösten följde hummerfiske och sjöfågelsjakt. Far var händig och tillverkade själv s.k. 'vättar' i naturlig storlek. Efter att ha målats i fullt naturtrogna färger, placerades de i vattnet intill något skär och det dröjde inte länge förrän ejderflockar och änder slog ner för att stifta bekantskap med de ödesdiga lockfåglarna.

Mor skaffade kycklingar och så småningom fick vi en hel hönsflock av svart manorka och vit leghorn och med den färgsprakande tuppen spröttigt stoltserande runt sitt revir.

Till midsommar klädde vi majstången med asp och rönnlöv. En lång båtshake fick tjänstgöra som stång och den blev vackert dekorerad med band och kranisar i alla färger. Vi fick bara lov att plocka maskrosor och de lyste som små solar i

det gröna bladverket. Någon spelade dragspel och snart var alla med i ringdans och sjöng och trivdes tillsammans.

Besök på Fyrön

En av helgdagarna lade en stor båt till vid bryggan. Frälsningsarmén hade inbjudit krigsinvalider på en sjötur till ön. Synen av alla dessa unga män, av vilka en del var svårt lemlästade, etsade sig för alltid in i minnet. Flera av dem fick bäras över landgången men många ville klara sig själva och hoppade på kryckor och käppar bort till den stora ängen. Sjuksystrarna dukade fram mat och kaffe och hjälpte till överallt där så behövdes.

De stora blåsinstrumenten glänste och glimmade som guld i solskenet med ett starkt bländande sken. Sången och musiken ekade mellan bergen och blev till en stämningsfylld symfoni som dröjde sig kvar i dalsänkan långt efter att dessa främlingar åter dragit bort.

Lotsbarnskola

En ny upplevelse för oss inleddes på hösten i och med att vi fick skola till ön. Alla mötte upp på bryggan för att hälsa den första lärarinnan välkommen. Första året var vi endast två elever men vi lärde oss snart att läsa ur Sörgården och Önnemo.

Undervisning i lotsbarnskolan på Fyrön.

Vår fröken som var stadsbo, anpassade sig genast efter livet på ön och blev en kär välkomnad gäst hos alla.

Den första examensdagen kom församlingens kyrkoherde med sina konfirmander ut till ön för att närvara vid den lilla ceremonin. Alla kunde inte rymmas i den lilla skolsalen utan fick stanna utanför, vilket inte hindrade att man stämde in i "Den blomstertid nu kommer" med sina lungors fulla kraft. Vi två elever kände oss betydelsefulla och högtidliga efter att ha rätt besvarat frökens frågor.

Höststormar

Under höstperioden blev ibland stormen fruktansvärd i styrka och höll ön i ett järngrepp. De små vindpiskade träden tvingades att böja sig allt djupare mot marken i tyst ödmjukhet mot övermakten. Som en ogenomtränglig vägg låg ett tätt lager vitt skum från bränningarna. Lämmande efter sig stora saltfläckar på fönster och stugväggar. Och det var av nöden påtvingat med s.k. ledwirar att hålla ett stadigt tag i för att över huvud taget kunna förflytta sig längs de smala vägarna.

Efter en synnerligen svår stormnatt hade vår brygga försvunnit med både båten och hummersumpen. Det blev en svidande förlust för far som använde all sin fritid till jakt och fiske. Hummern såldes mestadels till staden och gav ett gott tillskott åt hushållskassan.

Kriget var slut och sjöfarten med främmande länder började bli mera normal igen. Stora ångbåtar strök tätt förbi öns klippor och vi kunde vinka åt besättningen ombord. Kolbåtarna med sin svarta last blev ett allt vanligare blickfång. Alla båtar måste ha lotsning och den lilla lotsbåten fick gå ut i det svåraste väder.

En av lotsarna fick med sig en liten

kattunge från amerikabåten, men den trivdes inte i lotsstugan utan kom hem till oss där den snart gjorde sig hemma-stadd. Vi döpte den till Mississippi och den blev vår allra käraste lekkamrat under många år och följde med oss på våra strövtåg utmed ön.

Jul- och nyårsfirande

Några dagar före jul kom 'Selma' med ved och koks för vinterbehov. Skepparen hade tagit med en julgran åt oss. Vi klädde den med bomull och glitter allt medan doften av granbarr gjorde oss högtidligt stämda till sinnes.

På julafton dukades julbord med grishuvud och risgrynsgröt ty enligt gammal sedvänja skulle de lotsar som tjänstgjorde under helgen, bjudas hem till familjerna för att doppa i grytan och smaka på julmaten.

Efter nyåret hade isen lagt sig och så långt ögat nådde såg man bara detta vita kompakta täcke över havet. Isbrytaren höll ångbåtsrännan öppen och vi fick gå dit med kälkar för att hämta post och proviant.

Far borrhade håll genom isen och pilkade torskar som frös till stela isklumpar så snart de kommit upp ur vattnet. Det var bitande kallt och frostigt och någon längre stund kunde man inte vistas utomhus.

Omkring Knutdagen samlades alla barnen för att bära ut julen. Den torra rödglänsande granstammen bars ut för trapporna under sång och hurrarop. Var och en av oss förärades en strut med knäck. Efter några år urartade dessa små barnkalas till riktiga julfester för både barn och vuxna. Vi lärde oss olika lekar och sjöng visor samt folkdanser var mycket omtyckt.

Nu kunde man köpa apelsiner och nötter och det hände ibland att man från någon bananbåt kastade ner klarar

på lotsbåtens däck. Skalen var alldeles gröna och det tog flera veckor på spishyllans värme innan frukten var så mogen att den gick att smaka.

Nya grannar

Nästa sommar flyttade en familj med sju barn in i andra huset och då skolan började var vi åtta elever. Fröken skötte alla klasserna alltifrån småskolans första till folkskolans sista årgång. Hon kallade oss vildingar vilket säkerligen var befogat eftersom vi nog i mångt och mycket fick växa upp som riktiga naturbarn.

Gymnastik med lek och idrott stod det på schemat då vi radade upp oss på skolgården, varpå fröken kommanderade: höft fäst - knäna böj - på tå häv - uppåt sträck - nedåt sänk. Armar upp och nedåt sträck - magen in och bröstet ut - och så var gymnastiken slut för den gången.

Ofränkomligt var strider och oenigheter som uppstod barnen emellan och någon gång kunde också föräldrarna bli indragna vilket gjorde att umgänget blev stelt för någon tid. Men snart skingrades ovädersmolnen och sinnen dämpades, för alltid hände något nytt som gjorde att man inte längre såg så stort på det föregående.

Med jämna mellanrum hämtades barnmorskan från land och i och med hennes ankomst med den obligatoriska svarta väskan, gjorde nya små familjemedlemmar sitt intåg i stugorna.

Nu hade fyrpersonalen fått egen motorbåt och det blev lättare att komma till fastlandet för att handla. Tidigare hade man fått lita helt till lotsbåten som nu bara behövde taga med sig mjölk och post.

Kossan kommer till Fyrön

En vårdag återkom *'Selma'* och med ombord hade skepparen denna gången en

stor svartfläckig kossa med kraftiga horn i pannan. Hela dagarna gick den omkring och betade av det saftiga gräset på ängen som växte friskt och grönt. Till att börja med följde vi den på avstånd men den visade sig vara godlynt och vår räddhåga försvann allt efter som den bligade på oss med bruna bedjande ögon.

Efter en lång gråkall vinter var det åter dags att rekvirera *'Selma'*. Denna gången fick ön uppleva ett rytande och bölande som hotade att överrösta mistluren i styrka. En best med nosgrimma och skyggglappar för ögonen hade gjort sin entré för att betyga vår kossa sin uppskattning. Barnen fick hålla sig inomhus och genom fönstren fick vi se hur monstret för omkring och bökade och sparkade upp allt som fanns i de små planteringarna. Alla drog en suck av lättnad när den bålde friaren väl var placerad ombord på *'Selma'* igen för återfärden till fastlandet.

När den lilla kalven sedan föddes syntes idyllen fullständig och vi hade fått en ny liten kelgris att hålla av. Vi fick behålla kossan hos oss i många år. Ibland spelade den oss riktiga spratt som då den tuggade i sig en hel tvätt som någon lagt över buskarna till torkning. Men efter en sjuklig vinter med mässling och kikhosta grasserande i stugorna drabbades också vår kossa av en egendomlig sjuka. Veterinären som tillkallades kunde inget göra för att bota. *'Selma'* fick åter göra en färd till ön för att hämta kossan till slakthuset. Det var med stor sorg vi såg den gå över landängen och någon ny kossa kom aldrig till ön.

Ovälkomna gäster

Men mindre välkomna gäster hade installerat sig på ön efter att en gammal skuta förläste utanför klipporna. Lotsbåten räddade de nödställda sjömännen

och skeppsråttorna övergav i all hast det sjunkande skeppet och begav sig simmande iland. De var stora brunfärgade exemplar som snabbt började göra åverkan på allt de kom över. På en enda natt var fisken på torkarna försvunnen och kycklingar var också ett begärligt byte för dessa rovlystna skadedjur. När inga utrotningsmedel syntes hjälpa bestämdes att igelkottar skulle inplanteras och lotsbåten hade med sig en låda små fina ungar som släpptes ut i terrängen. Efter detta experiment blev det slut med barfota springet över stock och sten. Överallt riskerade man att trampa på någon av dessa små vassa taggar.

Åren rinner iväg

Dagar och år försvann i omväxling med både glädje och sorg. Efter isande kalla vintrar följde vår och sommar med leende naturscenerier. Höststormarna avlöste varandra, havet kom vältrande emot oss med dånande kraft och hotade att svalja allt i sitt jättegap.

Det var en mörk stormnatt som lotsarna upptäckte en ångare med blossen tända. Sjöhävningen var svår och den lilla lotsbåten gjorde ideligen försök att äntra upp längs fartygets läsida. Men i samma ögonblick som lotsen stod i begrepp att ta språnget upp mot lejderen, slog en störtväg över och krängde lotsbåten tillbaka. Lotsen tappade fotfästet och föll ned mellan båtarna och försvann i de vredgade sjösugningarna. I flera månader sökte lotsar och öborna längs ständerna men den så tragiskt omkomne lotsen påträffades aldrig.

En gång om året kom lotskaptenen ut till ön för att inspektera fyren och stugorna. Hela ön var då städad och uppe i fyrtornet glänste stänger och mässingslyktor efter allt putset. Det blänkte som riktigt guld. Fyrpersonalen stod upp-

sträckt i stram givakt och gjorde honnör då överheten steg iland från lotsångaren. Flaggorna var hissade på öns två stänger och med stilla förundran stod barnen avsidet och bevittnade med vilken värdighet personalen uppbar sina uniformer.

Det hade blivit på modet att använda s.k. flugfångare för att få bukt med tångflugor och andra flygfän. Man hängde upp dessa kletiga fångstband här och var men eftersom det var lågt i tak kunde det inte undgås att flickornas långa flåtor fastnade, med påföljd att håret blev fullt av både flugor och klistor. Så småningom hamnade dessa klubbiga slånor på sophögen och en dag fick öborna se en syn som väl aldrig förr skådats. En av våra hönor hade fastnat i klistret och under högljutt skrikande och kacklande bar det iväg över sten och moras med flugfångaren i bakdelen likt en komet. I ren sympati följde hela den nyfikna hönsflocken efter i flygande fläng och det tog flera timmar innan någon kunde befria det stackars utsatta djuret och få slut på det flaxande oväsendet.

Efter flugfångstperioden beslöt de äldsta flickorna att klippa av sina långa flåtor, och det dröjde inte länge förrän de minsta följde deras exempel. Det hade blivit modernt med kort, bobbat hår och en av lotsarna som var händig fick agera frisör. Mor tog vara på de långa hårstråna och blandade med ullgarn som hon sedan stickade vantar av till vinterbehov.

Radion kommer till Fyrön

En fantastisk upplevelse fick vi vara med om då fyrpersonalen köpte en kristallmottagare. Det var helt förunderligt med denna lilla glasbit som förmedlade radioprogrammen från Stockholm-Motala. Allt gick snabbare nu och efter bara några år hade alla familjerna skaffat radiomottagare med batteriladdning och

hörlurar. Vi var så många hos oss och fick alltid dela på lurarna.

Med tiden kunde man så köpa högtalare som kopplades till apparaterna. Far köpte en grammofon med en jättestor tratt och det blev vanligt att träffas hos varandra om kvällarna för att dansa och sjunga.

På några år skedde stora förändringar. De äldsta barnen konfirmerades och gav sig av hemifrån. Pojkarna tog hyra till sjöss och flickorna fick söka arbete inåt land. Familjerna blev mindre och alltmera sällan kom de vuxna barnen på besök hem till ön.

Materialvård

Om vintrarna skulle alla sjömärken, kvasstar och prickar tagas upp ur vattnet för att skrapas och målas tills de sattes i sjön igen efter isläggets period. Varje höst kom därför ett arbetslag som inkvarterades i prickseskjulet. Det var gladlynta skojfriska karlar som under skratt och glam skrapade bort skaldjur och skålor samtidigt som de rent bokstavligt satte färg på den vardagliga enformigheten.

En ö för upptäckter

Vi fortsatte med våra upptäcktsfärder åt alla väderstreck och längs med stränderna för att vraka. Efter varje stormperiod flöt en hel del brännbart iland och familjerna hade var sin vrakhög där de samlade stockar och brädbitar som sedan fick släpas hem över bergen för att användas som bränsle.

Så en dag upptäckte vi grottan och vår glädje kan inte beskrivas. Den bar tydliga spår efter stenålderstiden. Vi hittade olika slag av verktyg och yxor som tillverkats av flintsten. Längs utmed väggarna stod stenspallar uppställda och i mitten låg en jättestor stenbumling som säkerligen hade använts till bord. Det var intres-

sant och samtidigt kusligt så vi var alltid flera stycken då vi kröp in genom den långa, mörka och fuktdrypande ingången.

Under en lång tid hade vi grottan till ett hemligt lekställe. Det var spännande och satte vår fantasi på nervpirrande prov. Nedanför bergspallen fanns otaliga runskrifter och hällristningar i form av olika djur och vikingaskepp.

I närheten av fyren fanns en labyrint som bestod av stora, slingrande rundlar uppbyggda av stenar. Vi var strängeligen förbjudna att vidröra eller flytta på någon sten. Det var ett intressant tidsfördriv att gå runt och försöka hitta vägen ut. I gångna tider användes labyrinterna som ett slags spådomsvarsel. Om sjömännen hittade rätta vägen ur labyrinten utan att gå fel kunde de lugnt bege sig ut på havet. I annat fall stannade de säkerligen hemma eftersom skärgårdsbor i alla tider haft en vidskeplig läggning.

Hemlängtan

Vintrarna i staden tycktes inte så bitande isiga som vi var vana vid, kanske beroende på att alla ljusen gav en vision av sol och värme. Men när sommaren stod för dörren gnagde hemlängtan i oss och det var med en hänförande känsla av förväntan som vi under semestrarna återvände till ön och klipporna. Dessa blankspolade, sammetsmjuka, rena klipphällar i havsbandet, av främlingar känt som ett hårt, kargt och fränstötande område, blev för oss ett skönhets sommarparadis.

Nu när vi var vuxna hade ön krympt och de gamla knotiga träden som alla böjde sig åt samma håll i skydd för vinden, syntes ännu krokigare än vi mindes. Men de saftiga gröna gräsängarna bredde som förr ut sina svala mjuka mattor likt ett välkomnande famntag och vi kände oss hemma igen. Än en gång upplevde vi på nära håll naturens skiftningar med den

sagolika fågringen i den lugna och rofyllda atmosfären. Fåglarna återkom ständigt varje år och inrättade egna BB:n för att kläcka och fostra sina ungar tills det blev dags för flyttning igen på hösten.

Med fågelsträcken följde alltid tragedier. I den täta höstdimman styrde fåglarna rakt emot fyrljuset och slog i den hårda stenkupolen. Det är alltid i skymningen som fåglarna sträcker och på morgnarna låg det fullt av små döda fågelkroppar nedanför fyrtornet.

Åren rann undan i vardaglig rytm. Personalen vid fyren avgick allt efter uppnådd pensionsålder. Emellanåt kom barn och barnbarn på besök och för någon tid blev det åter liv och rörelse i stugorna.

Ännu ett krig

Så en dag angjorde ett stort krigsfartyg bryggan för att landsätta kustsignalister som skulle övervaka stränderna. Ett nytt krig hade blossat upp efter mer än tjugo års vapenvila. Mor åtog sig matlagningen för mannarna, en syssla som hon fick hålla på med under fyra långa, dystra orosår.

Någon enstaka gång kom ett meddelande från våra sjöfarande pojkar som

under kriget gick i konvojernas långa led. Om nätterna syntes bortåt horisonten skarpa ljussken och man hörde det dova, spökliknande ljudet av mullrande krevader från kanonsalvornas eldgivning.

Vintrarna var under dessa krigsår fruktansvärt hårda. Det var ont om bränsle och de små husen förmådde inte utestänga den isande kylan. Inomhus fick man lysa sig med karbidlampor som osade och rök för att ibland explodera med skarpa knallar.

Efter krigsslutet drog signalisterna bort från ön. Kvarlämnande taggträdstängsel längs stränderna som ett synligt bevis på allt elände som vi förskonats ifrån.

Avfärd från Fyrön

Och så småningom återstod inget annat för far och mor än att på nytt packa ner sina tillhörigheter. Med trogna gamla 'Selma' gick färden tillbaka till den lilla staden som de lämnade för mer än trettio år sedan. En epok var till ända och våra tankar formades till minnen för alltid bestående och sammanknippade med vår karga, vindpinade men utesägligt älskade barndomsö i havsbandet.

Red.anm.:

Ella Maria Vilhelmina Apelgren (1916-2012) var dotter till fyrmästare Arnold Wilhelm Apelgren. Den lilla staden man lämnar och senare återvänder till är Lysekil och den vindpinade fyrplatsen ute i havsbandet är Vinga där fadern tjänstgjorde som fyrbiträde för att sedan bli fyrvaktare på Hallands Väderö och slutligen fyrmästare på Morups Tånge innan han som pensionär återvände till Lysekil.

Ella Marias minnesanteckningar har ställts till Svenska Fyrsällskapets förfogande av Kerstin Rauserk som fått dem av författaren själv. Kerstin läste etnologi vid universitetet i Göteborg 1995/1996 och gjorde då intervjun med Ella Maria.

Vid ev. frågor kontakta Kerstin Rauserk på mail: kerstinskrivare@gmail.com eller tel. 0736-290734.